

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Кучай Тетяни Петрівни про дисертаційне дослідження ЛУШПАЙ ТЕТЯНИ ІВАНІВНИ на тему: «ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)», що представлено на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю виховання основ патріотизму, починаючи з дошкільного дитинства, оскільки саме на цьому етапі життя особистості формуються її культурно-ціннісні орієнтації, відбувається розвиток її відчуттів, сприймань, емоцій, мислення, соціальної адаптації в суспільстві та національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі.

Дослідження проблеми виховання основ патріотизму у старших дошкільників наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття є актуальним у контексті збагачення та розвитку як історико-педагогічної науки в Україні, так і змісту національно-патріотичного виховання.

Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової роботи кафедр 22 дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Теоретико-методичні засади формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в новій українській школі», (січень 2019-грудень 2021 рр.), державний реєстраційний номер: 0119U000596; та кафедри педагогіки, психології та інклюзивної освіти з теми «Освіта ХХІ століття: теорія і практика в контексті гуманізму Василя Сухомлинського» (січень 2021-грудень 2024 рр.), державний реєстраційний номер: 0121U109373.

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 4 від 24.10.2022 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29.11.2022 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою досліджено теоретичні засади проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження, зокрема «організаційно-педагогічні умови», «патріотизм»,

«виховання», «патріотичне виховання старших дошкільників», «вихованість основ патріотизму старших дошкільників»; з'ясовано суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; досліджено генезис організаційно-педагогічних умов виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; розроблено експериментальну педагогічну модель підвищення ефективності виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в умовах інноваційного простору нової української школи.

Нові факти, одержані здобувачем

У дисертаційному дослідженні *вперше* системно й цілісно досліджено організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; *розроблено* періодизацію трансформації змісту педагогічних ідей виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття у хронологічній послідовності; *здійснено* аналіз суспільно-політичних та соціально-педагогічних передумов патріотичного виховання старших дошкільників упродовж досліджуваного періоду; *розроблено* та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття): концептуальне та нормативно-правове визначення змісту та очікуваних результатів виховання основ патріотизму старших дошкільників; забезпечення варіативності форм, методів, прийомів виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти України в досліджуваній період; оновлення змісту підвищення професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти відповідно до нормативних вимог організації виховного процесу в досліджуваній період; *здійснено* проектування перспективи розвитку системи виховання основ патріотизму старших дошкільників в умовах інноваційного освітнього простору нової української школи та з метою підвищення рівня ефективності зазначеного процесу запропоновано розроблену експериментальну педагогічну модель; *введено до наукового обігу* архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 166, оп. 17, спр. 122; оп. 17, спр. 78); *уточнено та обґрунтовано* зміст ключових понять дослідження: «організаційно-педагогічні умови», «патріотизм», «патріотичне виховання», «виховання основ патріотизму старших дошкільників» «патріотична вихованість старших дошкільників»; *подальшого розвитку набули*: історіографія проблеми дослідження, теорія загальної та дошкільної педагогіки,

зокрема: теорія та практика виховання основ патріотизму старших дошкільників; структура, зміст, методи і форми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в досліджуваний період.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується застосуванням у ході її виконання методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета, застосуванням необхідного комплексу методів дослідження, а також практичним упровадженням дослідницьких результатів.

Сформована автором джерельна база характеризується різноманітністю та достатньою повнотою, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи.

Науковий апарат, як засвідчує аналіз дисертації, визначено коректно, він відповідає вимогам до дисертацій і є достатнім для розв'язання окреслених у роботі завдань.

Зміст анотацій поданий українською та англійською мовами. Він відображає зміст дисертації, висвітлює суттєві аспекти роботи.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також апробацією результатів дослідження.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці спецкурсу «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» та впровадженні його змісту у процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база можуть скласти підґрунтя для подальших наукових розвідок з історії педагогіки.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету (довідка № 06/24 від 17.10. 2023 р.), 29 Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 345/04 від 19.10.2023 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/2849 від 31.10. 2023р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/01/797 від 10.11.2023р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Матеріал історико-педагогічного дослідження доцільно використати в укладанні навчальних програм з історії педагогіки, теорії і методики виховання, спецкурсів і спецсеминарів; написанні підручників і посібників, навчально-методичної літератури для закладів вищої освіти педагогічного спрямування; підготовці навчально-методичної літератури та оновлення контенту змістових модулів лекційних занять, проведенні практичних занять з майбутніми вихователями з навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи у закладах дошкільної освіти»; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (усього 295 найменувань), додатки на 104 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, основний текст викладено на 164 сторінках. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунків.

Так, у вступі обґрунтовано актуальність та доцільність виконаного дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; представлено апробацію та впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі розроблена методологія історико-педагогічного пошуку, що дозволяє цілісно та системно вивчити і проаналізувати проблему виховання основ патріотизму у старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Визначено наукові підходи до проведення історико-педагогічного дослідження, зокрема: конкретно-історичний (вивчення та викладення конкретних, вивіренних фактів історії освіти в Україні досліджуваного періоду в широкому соціокультурному аспекті з подальшим їх аналізом); формаційний (оцінка проблеми дослідження в контексті соціально-економічної формації); системно-історичний (розгляд проблеми в єдності із середовищем, соціальним розвитком, запитам українського суспільства); соціально-історичний (врахування та відтворення всіх деталей та етапів досліджуваної проблеми, соціальних механізмів, які детермінують процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, особливостей розвитку соціуму в Україні); цивілізаційний (взаємодії з урахуванням загальнолюдських цінностей особистості), культурологічний (аналіз сфери освіти та педагогіки через призму системоутворюючих культурологічних понять, таких як: українська культура, культурні цінності, українські ідеали, норми, ціннісно-сміслові системи); праксеологічний (проектування педагогами виховних цілей та

взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти), аксіологічний (виявлення ціннісно-сміслових орієнтирів патріотичного виховання); парадигмальний (генезис, трансформація досягнень і прогалін, логіки, умов і тенденцій, напрямів, закономірностей та альтернатив розвитку досліджуваного предмета); синергетичний (наукова інформація для відкриття нових світоглядних орієнтирів, таких як: цілісність, плюралізм (світоглядний, методологічний), відкритість пізнання).

З'ясовано, що провідним концептом у поглядах вітчизняних педагогів на зміст патріотичного виховання дітей, зокрема старших дошкільників, є становлення духовної особистості патріота засобами засвоєння національних і загальнолюдських культурних цінностей, рідної мови, української культури і звичаїв, історії, прояву великої любові й відданості Батьківщині.

Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження «патріотизм» та «патріотичне виховання» в науково-педагогічній літературі та зроблено висновок, що відсутність чіткого тлумачення цих наукових категорій зумовлена, з одного боку, різними позиціями авторів, а з іншого - багатогранністю цих понять та їх різним трактуванням на різних історичних етапах суспільного розвитку.

Сучасний етап характеризується багатогранністю трактувань поняття «патріотизм», зокрема виокремлено декілька підходів до його тлумачення: ідеологічний, «патріотизм» є готовністю служити Батьківщині, проявляти любов до неї як почуття, що виникає історично під впливом економічно-соціальних реалій; соціально-філософський, «патріотизм» є відображенням духовності людини і суспільства загалом; соціологічний, «патріотизм» є ціннісною орієнтацією, основа якої – в ціннісному відношенні людини до Батьківщини; педагогічний, «патріотизм» є результатом цілеспрямованого, організованого, спланованого виховного впливу на особистість з метою засвоєння нею національних цінностей і культурних норм та формування національної громадянської свідомості, патріотичних переконань, усвідомлення відповідності власних дій і поведінки інтересам народу і держави, готовності до захисту Батьківщини. З'ясовано, що вчені виокремлюють із-поміж засобів виховання патріотизму старших дошкільників такі: краєзнавство, яке формує любов до рідного краю, до його природи, до народних ремесл, звичаїв і традицій; 95 поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української народної культури; пізнання національних та загальнолюдських цінностей через опанування державної мови; художні образи дитячих книжок, картин, пісень; народна творчість, яка концентрує в собі етнічну філософію, етику й естетику. Встановлено, що у досліджуваній період в українському суспільстві важливим системним явищем став розвиток краєзнавства, що цілком відповідало соціально-педагогічними процесам, а

починаючи з другої половини 90-х рр. ХХ ст., педагогічні дослідження краєзнавства здійснюються на основі методології національного виховання та заміною принципу ідейно-політичної спрямованості зазначеного процесу на принцип гуманізації, відповідно до якого визнається пріоритет особистості, її якостей, засвоєння загальнолюдських цінностей.

У результаті дослідження суспільно-історичних і соціально-педагогічних умов, стали початком формування нової парадигми гуманістичної та демократичної освіти, основними векторами якої були визначені загальнолюдські та національні цінності. Таким чином, протягом аналізованого періоду національна ідеологія України постійно еволюціонувала на основі патріотизму, набуваючи статусу загальнонаціональної ідеології та стаючи вираженням основних соціокультурних традицій і ментальності населення.

У другому розділі в основу визначення організаційно-педагогічних умов виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти кінця ХХ - початку ХХІ століття покладено системний підхід, який передбачає початок цього процесу з оновлення його змісту, формату, методів і прийомів та зміну стратегії виховної діяльності вихователів відповідно до визначених державою концептуальних і нормативно-правових документів.

Організаційно-педагогічні умови основ патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття були такими - концептуальне та організаційне визначення змісту та очікуваних результатів базового патріотичного виховання дітей дошкільного віку; забезпечення урізноманітнення методів, прийомів, форм виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти протягом досліджуваного періоду, оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти протягом досліджуваного періоду відповідно до законодавчих вимог до організації навчального процесу.

У контексті розробки першої організаційно-педагогічної умови здійснено аналіз основних чинників формування державою змісту виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку у період з 1991 року по 2000 рік. По-перше, виникла необхідність визначити конкретні цілі і завдання патріотичного виховання дітей, створення відповідного освітнього середовища в навчальних закладах, а по-друге, варто зазначити, що враховуючи обставини, в державі виникла потреба у розробці нових стратегій для цілеспрямованого та ефективного процесу виховання члена громадянського суспільства, який би став громадянином-патріотом України, які б були реалізовані в концепції.

Так, у 1993 році на замовлення Міністерства освіти України колектив учених розробив й опублікував проєкт «Концепції дошкільного виховання в

Україні» (за редакцією Л. Артемової), основною ідеєю якої була розбудова національного дошкільного закладу.

Отже, зміст дошкільної освіти тісно пов'язаний з культурою суспільства, спрямований на збереження дитячих субкультур, орієнтований на дитячі цінності та інтереси, постійно змінюється під впливом різних чинників. Враховуючи основні тенденції розвитку освіти, найпершим завданням є оновлення змісту професійного розвитку педагогів, а питання виховання патріотичних основ дітей старшого дошкільного віку слід розглядати як систему, спрямовану на психолого-педагогічні, методичні, спеціальні знання, практичні вміння та навички. Зокрема, відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти регламентовано реалізацію завдань програми, зокрема через використання методів національно-патріотичного виховання: систематичні спостереження за навколишньою дійсністю, слухання правильно підібраної музики, малювання під час читання художніх творів, розглядання репродукцій картин, планові екскурсії визначними місцями своєї країни, відвідування музеїв та виставкових залів, бесіди з використанням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, апеляція до дитячого досвіду), безпосереднє залучення дітей до покращення стану довкілля та охорони природи, участь дітей у традиційних народних святах, активне використання фольклору за різних обставин.

З метою покращення перспектив оптимізації процесу підвищення ефективності виховання основ патріотизму у дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах України, було розроблено експериментальну педагогічну модель такого виховання, яка в контексті нашого дослідження трактується як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, які утворюють цілісну педагогічну систему процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників.

Зроблено висновок, що пріоритетною концептуальною ідеєю НУШ, яку слід синхронізувати в освітньому процесі ЗДО є безперечно формування патріотично вихованого старшого дошкільника.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

В цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити ряд дискусійних положень і зауважень до змісту роботи:

1. Цінність роботи була б значно вищою, якби дисертантка проаналізувала зарубіжний досвід процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти.
2. У зв'язку з тим, що тема роботи є актуальною і потрібною для сьогодення варто було б у вступі роботи більш детально прописати актуальність дослідження.

3. Матеріали дисертації значно збагатилися б за наявності в ній наочного зображення процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Це суттєво б розширило та доповнило змістове поле дисертаційного дослідження.
4. Варто було б окремим параграфом висвітлити науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення процесу виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти.
5. Мова та стиль викладу дисертаційного матеріалу відповідають науково-академічному стилю. Проте слід зазначити, що у тексті роботи зустрічаються незначні технічні помилки.

Однак, викладені зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертантки, не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Основні результати дисертації висвітлено у 13 публікаціях, з них 4 – у фахових журналах, 2 – зарубіжних періодичних видань, 7 – апробаційного характеру; а також апробовано в доповідях на науковопрактичних конференціях: 7 міжнародних та 2 Всеукраїнській.

Особистий внесок здобувача

Особистий внесок автора у статті «Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» полягає у вивченні наукових підходів до тлумачення ключових понять дослідження із проблеми виховання основ патріотизму в досліджуваній період (73%). У статті «Суспільно-історичні та соціально-педагогічні передумови виховання основ 30 патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» особистий внесок автора полягає у визначенні й описі суспільно-історичних та соціально-педагогічних передумов виховання основ патріотизму старших дошкільників у зазначений період (74%). У статті «Ключові перспективи розвитку системи патріотичного виховання старших дошкільників в умовах НУШ» особистий внесок автора полягає у здійсненні аналізу основних чинників формування державою змісту виховання основ патріотизму дітей старшого дошкільного віку (76%).

Висновок. Результати аналізу дисертації, опублікованих праць дають підстави для висновку про те, що дослідження Лушпай Тетяни Іванівни на тему: «Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)», є завершеним, слугує вагомим внеском у розвиток актуального напрямку вітчизняної педагогічної науки і практики. З огляду на актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення зазначаємо, що дисертація, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Лушпай Тетяна Іванівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладом освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Т. П. Кучай

Підпис Т. П. Кучай завіряю.

Зав. відділом кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Г. Рейплік